CECILIA IONIȚĂ, *Relații agrare în Grecia veche*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977, 256 pagini.

Străveche ocupație ce furniza cele mai importante resurse de hrană societății umane, agricultura și evoluția relațiilor agrare au devenit subiect de cercetare pentru numeroși istorici. Strădaniile lor s-au concretizat, după cum bine se cunoaște, prin apariția unor studii ample și temeinic documentate. Din acest motiv inițiativa de a aborda o asemenea temă se poate aprecia ca o întreprindere ce se anunță plină de dificultăți. Cu atît mai mult, încercarea de analizare a relațiilor agrare din Grecia veche se dovedește a nu fi deloc un lucru facil de îndeplinit.

Relațiile agrare din Grecia veche, elaborată de cercetătoarea Cecilia Ioniță, carte editată de Editura științifică și enciclopedică, se reliefează ca un studiu dus la o meritorie finalizare. Prin maniera de structurare a bogatului material prezentat, comentarii și interpretări, autoarea a reușit pe deplin să depășească net stadiul unor sume de informații și date culese din textele istoricilor antici, sau deduse din prelucrarea și analizarea vestigiilor arheologice. Expunerea ordonată cu rigurozitate și completată de un limbaj științific foarte accesibil, reprezintă caracteristica esențială a lucrării. Interpretările personale făcute cu multă prudență și ponderație întregesc în mod armonios grupajul mai vechi de date ce formează zestrea de cunoștințe cumulate de generații de cercetători.

Prin coroborarea detaliilor și datelor de factură livrescă cu elementele informative conferite de diversul material arheologic obținut prin săpături mai vechi sau mai recente, se conchide că societatea umană din sudul Peninsulei Balcanice a avut parte de o evoluție mult mai complexă decît se apreciase pînă de curînd. Diferențierea economică și socială constatată în fazele de dezvoltare a societății grecești din primul secol al mileniului al II-lea i. e. n. nu mai poate fi în nici un caz pusă pe seama migrației aheene. Există multiple și elocvente date ce sugerează că stratificarea socială fusese o realitate în cadrul populației preheladice. Concluzia aceasta se pretează a fi generalizată și asupra altor seminții din sud-estul Europei care începuseră să se dividă în pături sociale pe temeiul propriei evoluții interne.

În prezentarea principalelor surse de informare cu privire la Grecia prehomerică, constînd din urmele de cultură materială aduse la lumină prin săpături sistematice, textele tăblițelor din lut și, desigur, *Iliada* și *Odiseea*, se acordă o atenție aparte scrierii liniare B. Faptul acesta apare cît se poate de firesc dacă ținem cont că de la descifrarea conținutului lor nu au trecut mai mult de douăzeci de ani. Îndată ce s-a reușit citirea enigmaticelor rînduri incizate pe plăcuțele triunghiulare din lut au fost puse într-o nouă lumină o serie de aspecte legate de economia agricolă, ca de exemplu, regimul funciar, situația mîinii de lucru, caracterul proprietății, precum și o întreagă gamă de operațiuni cotidiene legate de practicarea agriculturii. Înregistrînd felurite date curente, fără intenția ca ele să fie transmise posterității, tăblițele din argilă scrise reprezintă actualmente un inestimabil stoc de informații imposibil de obținut prin intermediul altor categorii de vestigii arheologice.

Subcapitolul intitulat „Realități asiatice. Realități aheene" atrage atenția prin felul în care e prezentată geneza îndeletnicirii cultivării plantelor, prezumpție sprijinită pe numeroase elemente ce pledează pentru posibilitatea apariției agriculturii și în sînul unei societăți ce locuia pe un spațiu în mare parte arid. Se arată că grecii acelui foarte îndepărtat ev se constituiseră ca un popor de țărani, chiar dacă se poate spune că era un popor de țărani mereu flămînd de pîine (p. 31).

Teritoriul montan grecesc, puțin favorabil practicării agriculturii, era mobilul impulsionării activității economice din Ellada în sensul orientării populației spre surse de existență independente de cultivarea solului. În contrast cu societatea sătească asiatică, care dispunea de întinse spații fertile, pămînturi ce înăbușeau mișcarea, lumea aheeană apare ca plină de efervescență. Constatarea aceasta e posibil să fie utilizată ca punct de plecare în cercetarea modului de apariție a agriculturii pe continentul nostru, sugerîndu-se o nouă viziune în ceea ce privește geneza locală a respectivei ocupații.

În capitolul secund în care e tratată o epocă pe care însuși titlul dat de autoare o definește ca fiind „Epoca obscură", se procedează cu deosebită grijă la interpretarea restrînsului număr de date pe care cercetarea actuală le are la îndemînă. Ape-

lind la textul poemelor homerice în al căror conţinut nu s-a urmărit evocarea mulţimii anonime care asigura hrana societăţii, ci se evocau faptele eroice (p. 99), Cecilia Ioniţă a reuşit să distingă o serie de referiri privitoare la relaţiile economice din acele îndepărtate timpuri. Cu discernămînt critic sînt surprinse relaţiile economico-agrare şi sociale ce aveau deja o specificitate aparte, notă specifică ce rezultă din frămîntările şi frecventele deplasări ale unor considerabile mase umane.

Subcapitolul intitulat ,,Soluţie şi continuitate" se reliefează în ansamblul studiului ca o documentată dezbatere a ideii de progres social. E scos în relief faptul că progresul unei societăţi reprezintă o realizare proprie a acelei colectivităţi, este un produs al speţei umane care a ajuns în cele din urmă să-şi făurească din progres un ţel urmărit conştient (p. 91).

,,Epoca arhaică", obiectul celui de-al III-lea capitol, este larg comentată pe parcursul a 12 subcapitole ce însumează 120 de pagini. Se arată că şi în acest interval de timp agricultura deţinuse un loc foarte important în lumea greacă, în ciuda evenimentelor şi faptelor ce aveau tendinţa să plaseze această ocupaţie pe un plan secundar. Referitor la migraţia dorienilor se face aprecierea că ea nu a dus la o masivă renunţare la agricultură, fiind îndeletnicirea cea mai sigură de obţinere a unui minimum de mijloace de existenţă. Dimpotrivă, în conjunctura nou creată de migraţia doriană soldată fără îndoială cu mari pagube materiale pentru localnici, războiul a încetat să mai reprezinte o aşa zisă ,,industrie rentabilă". Cuceritorii şi cuceriţii au fost în situaţia de a-şi agonisi mijloacele de existenţă din singura comoară care mai rămăsese neclintită: pămîntul!

Prin minuţioasa examinare a aspectelor de ordin economic şi social ce emanau din relaţiile de proprietate asupra terenurilor cultivabile, se remarcă conţinutul subcapitolelor ,,Proprietate comunitară. Proprietate privată", ,,Pămînt cultivat: legitimitatea dreptului de proprietate funciară" şi ,,Aservire". În contextul punctului al treilea ce e intitulat ,,Statutul subjugării de tip colectiv" paragraf aparţinător subcapitolului ,,Aservire", sînt frecvent utilizate exemple şi analogii culese din mediul arheologic al litoralului getic dobrogean. Modalitatea în care s-au valorificat datele furnizate de aşezările antice de pe ţărmul vestic al Mării Negre îl considerăm un bun exemplu de integrare a istoriei locale a geţilor în filele istoriei universale. Există în faptele strămoşilor daco-geţi numeroase participări la evenimente ce au avut repercusiuni deloc neglijabile în viaţa continentului, tezaur preţios de informaţii ce încă n-a fost întotdeauna pe deplin valorificat. Ceea ce a realizat în acest sens Cecilia Ioniţă e un lucru meritoriu!

Cît priveşte fixarea în timp a începuturilor colonizării greceşti în vestul şi nord-vestul ţărmului maritim pontic se precizează cu temei că noii veniţi întîlniseră aici vechi populaţii puternice şi războinice a căror bunăvoinţă a fost cîştigată mai puţin cu arma în mînă şi mai mult prin stabilirea de relaţii paşnice. Prin cultivarea contactelor economice de interes bilateral sau chiar prin obligaţia asumată de noii veniţi de a plăti localnicilor anume tributuri, uneori greu de susţinut (p. 208), negustorii şi meşteşugarii greci erau admişi să se stabilească în vecinătatea masei localnicilor.

Cel de-al IV-lea capitol, denumit ,,Instituţie şi orînduire" aduce într-o fructuoasă dezbatere dificila problemă a apariţiei şi evoluţiei sclaviei rurale. E de remarcat atitudinea autoarei de combatere de pe poziţiile materialismului istoric a diverselor teorii şi interpretări ce din motive subiective au fost elaborate intenţionat în mod eronat. Se exprimă opinia că în asemenea situaţii e necesară operarea unei disjungeri între ceea ce se numeşte curent şi dojenitor ,,a diminua rolul sclaviei", precum şi în tendinţele de a moderniza istoria antică, fapt ce generează erori derutante şi grave confuzii (p. 240). Totodată se adoptă o poziţie critică şi faţă de adepţii procedeului transplantării unor instituţii şi conflicte sociale proprii vremurilor moderne în istoria lumii vechi, fapt ce duce şi el la flagrante denaturări.

De o incontestabilă utilitate pentru explicarea cît mai clară a faptelor şi situaţiilor expuse, sînt notele ce însoţesc textul pagină cu pagină. Nu puţine dintre aceste note de subsol reprezintă substanţiale completări ale conţinutului propriu-zis al lucrării, ca de exemplu: p. 22 nr. 80, p. 28 nr. 113, p. 29 nr. 120, p. 47 nr. 214, p. 176 nr. 428, p. 225 nr. 2 şi 3, ş. a. Bogăţia amănuntelor cuprinse în note, împreună cu întregul ,,aparataj" informaţional şi documentar al cărţii e dovada volumului mare de muncă investită pentru definitivarea tratării unui subiect pe cît de vast pe atît de dificil. Un alt auxiliar însemnat al volumului îl reprezintă fără îndoială ampla bibliografie utilizată de autoare. Pentru o mai eficientă documentare a cititorului titlurile lucrărilor consultate au fost grupate în cinci serii tematice, după cum urmează: izvoare, lucrări ideologice şi de teorie a istoriei, lucrări generale, lucrări speciale, dicţionare şi enciclopedii. Cei peste două sute de autori semnatari a circa 250 de articole şi lucrări de sine stătătoare ilustrează la rîndul lor activitatea temeinică de informare ce stă la baza studiului prezentat. Dacă lu-

crarea ar fi fost însoţită şi de un rezumat într-o limbă străină de largă circulaţie ar fi fost mai accesibilă unui cerc mai extins de cititori din lumea ştiinţifică externă. De asemenea ne exprimăm părerea că un indice general era nu numai binevenit, ci chiar necesar.

Dar aceste amănunte nu ştirbesc cu nimic valoarea lucrării şi nu înseamnă că autoarea nu s-ar fi achitat cu deplin succes de dificila misiune de a elabora un studiu atît de anevoios din foarte multe puncte de vedere. Pentru orice cercetător al istoriei antice datele şi concluziile însumate în filele cărţii sînt un foarte important material de referinţă. Însă ceea ce ni se pare mai important e faptul că Cecilia Ioniţă a realizat şi o preţioasă contribuţie românească în elucidarea unei controversate şi mult disputate probleme a istoriei antice universale, aceea a relaţiilor agrare din Grecia veche.

Liviu Mărghitan

PAUL MACKENDRICK, *The Dacian Stones, Speak*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1975, 248 p.

Autorul cărţii pe care o prezentăm, Paul MacKendrick, este profesor la Universitatea din Madison (Wisconsin, S. U. A.) şi se recomandă printr-o serie de lucrări publicate anterior, scrise într-un spirit asemănător cu cea de faţă: *The Mute Stones Speak*, *The Greek Stones Speak*, *The Iberian Stones Speak*, *Romans on the Rhine*, *Roman France*. Adresîndu-se în general unui public larg, eventual şi unor specialişti mai puţin familiarizaţi cu problemele istoriei vechi româneşti, MacKendrick foloseşte izvoarele şi metodele arheologiei pentru a scrie, în primul rînd, o istorie culturală. În adevăr, cartea sa este bogată în descrieri de monumente, de descoperiri, de obiecte, iar ilustraţia abundentă, de excelentă calitate, întregeşte aceste descrieri şi le face accesibile chiar şi cititorului cel mai puţin pregătit. Autorul nu se mulţumeşte însă cu atît; cartea sa nu este un ghid istoric, ci o istorie culturală şi politică a pămîntului românesc, începînd din neolitic şi mergînd pînă la sfîrşitul antichităţii. Scopul său este acela de a furniza cititorului explicaţia originalităţii, a poziţiei particulare a poporului român, ca reprezentant principal al romanităţii orientale. Împletind descrierile de monumente cu datele de istorie politică şi cu cele de geografie istorică, autorul urmăreşte consecvent firul continuităţii de limbă, de cultură, de locuire pe acelaşi pămînt. El subliniază receptivitatea mediului autohton faţă de aspectele superioare ale civilizaţiei clasice greco-romane, capacitatea sa de a le asimila în forme originale şi de a le transmite prin intermediul atîtor generaţii, poporului român de azi.

Cartea lui MacKendrick este solid documentată. Aşa cum rezultă dealtfel şi din bogata listă bibliografică pe capitole (p. 223—233), autorul este la curent cu publicaţiile româneşti, vechi şi noi, precum şi cu bibliografia străină dedicată istoriei vechi a României. În plus, din paginile cărţii se simte că autorul a văzut multe din monumentele descrise. Şederii sale în România, el datorează în plus contactele şi discuţiile cu cercetătorii români, înţelegerea nuanţată a punctelor de vedere exprimate de istoriografia românească, puncte de vedere pe care, dealtfel, le împărtăşeşte în cea mai mare parte. În general, se poate spune că avem de-a face cu o carte de popularizare de nivel ridicat, oferind un bun punct de pornire celui ce ar dori să ajungă la o cunoaştere mai profundă a problemelor tratate.

Firul conducător al cărţii este cel cronologic. Expunerea începe cu un scurt capitol dedicat neoliticului, epocii bronzului şi primei epoci a fierului (1. *Romania in Prehistory*). Menţionînd statuetele de la Cernavoda, ceramica de Cucuteni, tezaurul de la Perşinari, descoperirile de la Wietenberg, Monteoru sau Ferigile, autorul vrea să sublinieze, fără a pune problema unei continuităţi etnice, tradiţiile străvechi, de mare strălucire ale culturii autohtone. Implantarea coloniilor greceşti (2. *Greek Colonies on the Black Sea*) şi evoluţia lor multiseculară sînt privite în cadrul normal al interacţiunii cu populaţia locală, geto-dacă. Concluzia lui MacKendrick: „Strămoşii românilor moderni au reuşit să absoarbă cele mai bune lucruri din cultura greacă, fără a şi-o pierde pe a lor proprie" (p. 42). Dovada o aduce capitolul următor (3. *The Dacian Heartland*), în care sînt descrise cu lux de amănunte marile aşezări geto-dace: Zimnicea, Crăsani, Popeşti, cetăţile din Munţii Orăştiei („unique in all Europe"), celelalte cetăţi din sudul Transilvaniei (Căpîlna, Tilişca etc.) şi, în sfîrşit, cele din Moldova (Bîtca Doamnei, Barboşi). Înflorirea multora dintre aceste aşezări în secolul I î. e. n. este pusă de autor în legătură cu „prima persoană tridimensională" din istoria Daciei, Burebista, care „cu geniu diplomatic şi militar, prin convingere şi forţa armelor" a rea-